

teorię i jednocześnie inspiruje do apostołstwa, powinno znaleźć się w uniwersytetach, ośrodkach pastoralnych i bibliotekach parafialnych, na półkach wykładowców i studentów, duchownych i świeckich, czyli wszystkich zaangażowanych w ewangelizację.

Dariusz Robert Mazurek OFMConv
Instituto Superior de Estudios Teológicos
Universidad Católica Boliviana – Cochabamba

Elżbieta Osowska. *Edukacja religijna w szkole katolickiej w Anglii i Walii w świetle „Living and Sharing Our Faith. A National Project of Catechesis and Religious Education”*. Tarnów: Biblos 2008 ss. 453. Seria: Rozprawy Naukowe 11. ISBN 978-83-7332-670-5.

W centrum zainteresowań badawczych Autorki znajduje się edukacja religijna w szkole katolickiej w Anglii i Walii. U podstaw przeprowadzonej w książce refleksji leży przekonanie, że systemy edukacyjne w różnych krajach, obszarach i regionach Europy rozwijały się przez wiele lat w specyficznych warunkach społecznych, kulturowych, gospodarczych, politycznych i religijnych, dlatego ich główne cele, przynajmniej deklarowane, różnią się od siebie w znaczący sposób. Cele edukacyjne, uznane za istotne dla rozwoju danej społeczności prezentowane są w różnych dokumentach międzynarodowych i państwowych, a w przypadku szkół katolickich również w dokumentach kościelnych. Ulegają one jednak nieustannym przemianom, i to zarówno ze względu na zmiany polityki oświatowej, jak również zmiany mentalności dzieci i młodzieży, ich rodziców, opiekunów oraz wychowawców. W tym kontekście Autorka stawia interesujący problem badawczy dotyczący edukacji katolickiej, zawarty w pytaniach: „jaki wpływ na nią wywierają przemiany społeczne, kulturowe, polityczne i ekonomiczne? W jakim zakresie szkoła katolicka różni się od szkoły państwowej? W jakim zakresie kontekst historyczny, społeczny, kulturowy, polityczny i ekonomiczny ukształtował i nadal kształtuje szkolnictwo katolickie, a zwłaszcza edukację religijną na terenie Anglii i Walii?” (s. 16)

Autorka odpowiada na te pytania w kontekście powstałego w 1982 r. projektu *Living and Sharing Our Faith. A National Project of Catechesis and Religious Education*, który był dużym przedsięwzięciem pastoralnym XX wieku w Kościele katolickim Anglii i Walii. Cenne jest to, że zgromadziła obfity materiał archiwalny. Niefortunnie jednak sprecyzowała metody. W teologii metodę, którą stosujemy w przypadku takich źródeł i koncepcji pracy teoretycznej, nazywamy „metodą krytycznej interpretacji źródeł” (zob. H. Seweryniak. *Metodyka* s. 86), a metodę analizy i syntezy stosuje się zawsze w tego rodzaju pracach. Przed przystąpieniem do rozwiązania problemu Autorka dobrze wyjaśnia polskiemu czytelnikowi terminologię konieczną do zrozumienia badanej sytuacji (s. 19-21).

W rozdziale pierwszym Autorka ukazała uwarunkowania edukacyjne, czyli szeroki kontekst społeczny, polityczny i religijny w Anglii i Walii. Rzeczywiście trudno byłoby zrozumieć późniejsze poszukiwania naukowe bez znajomości ogólnych

uwarunkowań edukacji, ze szczególnym podkreśleniem pluralizmu życia społeczno-religijnego i sytuacją Kościoła katolickiego (p. 1.1); struktury systemu edukacji w Anglii i Walii, jej urzędów centralnych i lokalnych, typów i rodzajów szkół, statusu i roli nauczyciela i narodowych programów nauczania, ewaluacji i klasyfikacji uczniów (p. 1.2). Cały kontekst badań jest poszerzony poprzez uwzględnienie badań empirycznych, które zostały przeprowadzone w latach dziewięćdziesiątych XX wieku na grupie nauczycieli w katolickich szkołach podstawowych w Kent (wybranych zostało losowo dziesięć szkół z informatora i dokładnie ta sama liczba nauczycieli z każdej szkoły, po konsultacjach z dyrektorem; w badaniach uwzględniono szkoły katolickie zatrudniające przynajmniej stu nauczycieli – s. 112 n.). Rezultaty badań uwiarygodniają liczne szczegółowe i wieloaspektowe wnioski Autorki.

W rozdziale drugim została ukazana geneza i rozwój projektu *Living and Sharing Our Faith*. Autorka rzeczowo wyjaśnia, że projekt, według rozumienia angielskiego, nie oznacza jednego zwięzłego dokumentu, lecz należy go rozumieć bardziej jako pastoralno-katechetyczne działania Kościoła katolickiego w Anglii i Walii skoncentrowane na odnowie katechezy i edukacji religijnej. W ramach projektu wydano około trzydziestu publikacji z zakresu katechezy i edukacji religijnej, a także realizowano wiele inicjatyw edukacyjnych, w tym doskonalenie zawodowe nauczycieli religii w szkołach katolickich i w parafiach (s. 120). Autorka odtworzyła cały przebieg powstania i rozwój projektu. Dzięki dotarciu do protokołów spotkań Komitetu Koordynującego mogła udokumentować, że u jego początków znajduje się zarówno wezwanie biskupów do posoborowej odnowy Kościoła katolickiego w Anglii i Walii, jak również pilna potrzeba stworzenia programu edukacji religijnej oraz praktycznych materiałów do edukacji religijnej adekwatnych do zmieniających się warunków społecznych, kulturowych i religijnych. Interwencja Narodowej Komisji Doradców i Wizytatorów ds. Edukacji Religijnej w Komisji Episkopatu Anglii i Walii przyczyniła się do powstania zespołu osób odpowiedzialnych za edukację religijną, początkowo jedynie w celu przygotowania nowego programu edukacji religijnej, a ostatecznie do powstania programu pastoralnego obejmującego edukację religijną i katechezę we wszystkich środowiskach katechetycznych i wychowawczych. U podstaw projektu znalazła się troska o szczególny charakter szkoły katolickiej, konieczność towarzyszenia rozwojowi wiary człowieka od okresu dziecięcego aż po starość oraz ujęcie edukacji wiary jako procesu podejmowanego i realizowanego we wspólnocie. W tym rozdziale Autorka uwzględniła także zastane badania empiryczne. Dotyczą one ewaluacji projektu, która powstawała dwuetapowo (s. 188). Ostatecznie otrzymano wypełniony kwestionariusz z 14 diecezji, obejmujący 63,64% wszystkich respondentów. Dzięki temu Autorka wykazała, że głównym celem projektu była wewnętrzna odnowa katechezy i edukacji religijnej Kościoła katolickiego w Anglii i Walii. Istotne jej wnioski dotyczą faktu, że projekt zaangażował nie tylko katechetyków, pastoralistów i ekspertów, ale również praktyków, nauczycieli, wychowawców, rodziców, duszpasterzy, co uruchomiło nurt oddolnej odnowy zwłaszcza szkolnictwa katolickiego i duszpasterstwa parafialnego na niespotykaną dotychczas skalę w Anglii i Walii (s. 196).

W rozdziale trzecim Autorka opracowała naturę, cele i środowiska edukacji religijnej. Analizując tę problematykę, stawia odważne wnioski. Ukazuje mocne i słabe strony projektu. Wskazuje m.in. na fakt, że autorzy i koordynatorzy projektu mieli

świadomość konieczności odnowy języka edukacji religijnej i katechezy, a jednocześnie niekiedy sztywno trzymali się formuł wypracowanych w przeszłości (s. 210). Niemniej pozytywnie ocenia fakt, że autorzy, opracowując naturę projektu, nie ograniczyli jej wyłącznie do ujęcia jej w kategoriach nauczania, ale podkreślili również jej wymiar wychowawczy i wyraźnie odeszli od przedsoborowej koncepcji wychowania (s. 220). Podsumowując swoje wysiłki badawcze, rzetelnie dokumentuje, że edukacja religijna, której podstawowymi celami są zarówno kształtowanie dojrzałej wiary, jak i przekaz wiedzy religijnej, doskonale wpisuje się w postrzeganie szkoły katolickiej jako wspólnoty eklezjalnej. Podkreślając największe znaczenie szkoły katolickiej w wychowaniu i edukacji religijnej, zauważa, że autorzy i koordynatorzy projektu zachowali realizm pedagogiczny, katechetyczny i edukacyjny, gdyż uważali, że nawet idealnie funkcjonująca szkoła katolicka nie może sama zrealizować wszystkich celów edukacyjnych i wychowawczych, stąd położenie nacisku na uzgodnienie założeń i celów edukacji religijnej z podstawowymi środowiskami wiary: rodziną, szkołą katolicką i parafią oraz podjęcie praktycznej współpracy.

W rozdziale czwartym Autorka dokonała analizy kryteriów doboru treści i metod w programach i podręcznikach edukacji religijnej. Skoncentrowała się na wydobyciu kryteriów doboru treści i metod zarówno w dokumentach powstałych bezpośrednio przed projektem i wpływających na jego charakter, jak i w dokumentach oraz programach powstałych w jego ramach. Z dużą fachowością ukazała również, dlaczego program edukacji religijnej *Weaving the Web* został uznany za kontrowersyjny. Autorka doszła do interesujących wniosków dotyczących faktu, że wbrew przewidywaniom i obawom koordynatorów i autorów projektu zainteresowanie metodyką edukacji religijnej nie zmniejszyło koncentracji na treściach.

Tę bardzo pozytywną ocenę książki Elżbiety Osewskiej chcę uzupełnić jedną uwagą krytyczną. Cztery i pół strony obecnego w książce zakończenia nie są adekwatne do rozmiarów włożonej pracy badawczej i pozostawiają czytelnika bez wszystkich ważnych wniosków, które zawierają poszczególne rozdziały. Poniekąd sama Autorka podpowiada w zakończeniu, co można rozwinąć. Skoro zauważa, że jesteśmy świadkami intensywnej emigracji Polaków do Anglii i Walii, to można by spodziewać się, że czytelnicy znajdą w zakończeniu odpowiedź na pytania: ile jest tych szkół katolickich i jaką odgrywają rolę? jakie są ich założenia? jak konkretnie wygląda edukacja religijna w tych szkołach? jacy są nauczyciele? jak wygląda współpraca rodziców ze szkołami? Czytelnik oczekiwałby również zwięzłego omówienia, które opinie komisji watykańskich dotyczące edukacji religijnej w szkołach katolickich w Anglii i Walii zostały przyjęte, a które może nie zostały do końca zrealizowane.

Inne nasuwające się uwagi krytyczne nie mają już takiej rangi i są tylko wyrazem troski, by tego rodzaju prace, podejmujące tak trudny problem badawczy, były jak najlepsze. W drugim wydaniu można by odpowiedzieć na pewne nierozwinięte, a interesujące kwestie:

1. Na czym polega „zbyt literalna interpretacja nauczania Kościoła powszechnego”? (s. 22).
2. Kto twierdzi, że James Callaghan nie miał „określonej wizji oświaty”? (s. 81).
3. Autorka twierdzi, że „dołączył się również niepokój związany ze słabym przygotowaniem nauczycieli pracujących w szkołach katolickich [...] nie zawsze wprost

wypowiadany” (s. 124). Interesujące byłoby dowiedzieć się, kto jednak te obawy wypowiedział.

4. Autorka stwierdza, że „w kręgach protestanckich w Wielkiej Brytanii uważa się, iż katolicy angielscy nie potrafią i nie mogą wypowiedzieć swojego zdania, a tylko są zobowiązani do powtarzania słów papieża” (s. 135). Czy to jest gdzieś udokumentowane w okresie badanym przez Autorkę? Jest to ważne w kontekście wysiłków ekumenicznych.

5. „Należy przy tym podkreślić duże rozbieżności w angielskich i polskich tłumaczeniach dokumentów kościelnych” (s. 25). Szkoda, że Autorka nie podała przykładów, byłby to ciekawy materiał do studiowania.

Reasumując, należy stwierdzić, że recenzowana książka stanowi novum w dotychczasowych badaniach katechetycznych w Polsce. Przedstawia ona w sposób inspirujący, pogłębiony i oryginalny problem o dużym znaczeniu poznawczym i ze względu na emigrację Polaków do Anglii i Walii – praktycznym. Należy także z uznaniem podkreślić zachowanie przez Autorkę dystansu naukowego, dzięki czemu sformułowała swoje sądy i wyciągała wnioski w sposób jasny i udokumentowany. Recenzowana publikacja jest cennym źródłem informacji dla wszystkich osób zajmujących się modelami edukacji religijnej w Europie. Ze względu na zakres podjętych badań ma charakter pionierski, a podjęty problem rozwiązany został w sposób pogłębiony.

Ks. Andrzej Kiciński

*Katedra Katechetyki Szczegółowej
w Instytucie Teologii Pastoralnej i Katechetyki KUL*